

DOI: <https://doi.org/10.61491/yk.16.2024.9390>

ბერ-ძირიანი გვარსახელები ბურულში

Gurian Surnames with the Root „Ber“

მარიამ კობერიძე

გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საქართველო, გორი

Mariam Koberidze

Cori State University
Georgia, Cori

აბსტრაქტი

გვარსახელების საქართველოს კუთხეების მიხედვით შესწავლას განსაკუთრებული საქართველოს კუთხეების მიხედვით შესწავლას განსაკუთრებული სამეცნიერო და პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს. სიტყვა-გამოთქმები მნიშვნელოვან ინფორმაციას შეიცავს როგორც ენათმეცნიერებისათვის, ისე საქართველოს ისტორიის, ეთნოგრაფიისა და არქეოლოგიისათვის. გვარების წარმოშობის კონკრეტული პერიოდის, მიგრაციისა და ლოკალიზაციის გარკვევა პრობლემურია და დიდი სიფრთხილით შესწავლას გულისხმობს.

წარმოდგენილი სამეცნიერო სტატიის კვლევის მიზანს წარმოადგენს გურიაში გავრცელებული ბერ-ძირიანი გვარსახელების გამოვლენა, მათი სტრუქტურის, სემანტიკისა და ეტიმოლოგიის შესწავლა. ბერ-ძირიანი გვარების შესწავლა მჭიდროდ უკავშირდება გურიის წარსულსა და თანამედროვეობას. ნაშრომში ქრონოლოგიურად, დღევანდელობასთან მიმართებით გაანალიზებულია ბერი სიტყვის მნიშვნელობა ქართული ენის ლექსიკონებში, დიალექტურ და ეთნოგრაფიულ მასალებსა და ისტორიულ დოკუმენტებში. ბერი პოლისემანტიკური სიტყვაა და აღნიშნავს: 1. ხანდაზმულ ადამიანს; 2. მონაზონს; 3. ვაჟიშვილს; 4. ჩვილს; 5. ხატისათვის შეთქმულ ზავშეს.

გურულში ბერ- კომპონენტიანი გვარების რამდენიმე მოდელი გამოვლინდა:

1. მარტივფუძიანი (ბერ+ძე) გვარები: ბერიძე, ბერიშვილი. გვარები გვავარაუდებინებს პირსახელს ბერი.

2. მარტივფუძიანი, -ელ კნინობითის მაწარმოებელი აფიქსით სახელებისაგან წარმოქმნილი გვარები: ბერსელაძე, ბერსენაძე. გვარები გვავარაუდებინებს პირსახელს - ბერ-ს-ელ-ა > ბერ-ს-ენ-ა. ელ > ენ მონაცვლეობა. ს- მიცემითი ბრუნვის ნიშანი.

3. რთულფუძიანი გვარები. ბერ - კომპონენტი მეორე ადგილზეა: გიგიბერიძე (< გოგი+ბერი+ძე), გოგაბერაშვილი (< გოგა+ბერა+შვილი), თავბერიძე (< თავ+ბერი+ძე), სულაბერიძე (სულა+ბერი+ძე), ჯამბერიძე (<ჯან+ბერი+ძე), მაჩაბერიძე (მაჩა+ბერი+ძე)... გვარები გვავარაუდებინებს პირსახელებს: გიგი (გაგიშვილი, გიგაშვილი), გოგა (გოგაშვილი, გოგიაშვილი), სულა (სულაშვილი), თავი (თავაძე), ჯანო (ჯანიაშვილი), მაჩა (მაჩაძე) ან მაცა (მაცაბერიძე)...

4. კომპოზიტურ გვარსახელში ბერ-ი წარმოდგენილია გარკვეული ფონეტიკური ცვლილებით:

ა) ი/ე მონაცვლეობა: გვიბირიძე (<გვიბერიძე)... ი/ე მონაცვლეობა შეიძლება გვექონდეს გვარებში: კობირიძე (<კო+ბერიძე). მსგავსი წარმოების გვარია კობერიძე. შესაძლებელია, ანალოგიური წარმოშობის გვარია კოიძე.

ბ) ა/ე მონაცვლეობით: გუმბარიძე (<გუმბერიძე)...

გურიაში მოსახლე გვარსახელებს გვავარაუდებინებენ ადგილის სახელწოდებები: საბერძო (<სა-ბერიძე-ო. სათესი); ბერიძისოული (<ბერიძის-ეულ-ი. ნამოსახლარი) საბერიძო (<სა-ბერიძე-ო. სათესი ადგილი); ბერულავა (ღელე); გოგბერისკარი (გორა); საკობერიძეო (ტყე).

საკუთარი სახელის მამრობითი სქესის, ძის, შვილის ჩვენება გამოხატავს ზემოთ აღნიშნულ გვარსახელებში დადასტურებული ბერ-ძირის სემანტიკას. ამგვარი ტენდენცია საერთო ქართველური ენობრივი მოვლენაა და დღესაც შეინიშნება დიალექტებში.

საკითხის კვლევის შედეგად მიღებული დასკვნები საინტერესოა ქართველური ლექსიკოლოგიის, ონომასტიკისა და, საერთოდ, გვარსახელებთან დაკავშირებული საკვანძო საკითხების დიაქრონიული ანალიზისათვის.

საკვანძო სიტყვები: გურული დიალექტი, საკუთარი სახელები, ქართული გვარსახელების წარმოება.

ABSTRACT

The study of surnames by region of Georgia has a special scientific and practical importance. The words and expressions woven into it. It contains important information for linguistics, as well as for the history, ethnography and archeology of Georgia. Clarifying the specific period of origin, migration and localization of surnames is problematic and requires careful study.

The purpose of the research of the presented scientific article is to identify the surnames with the root „ber“ common in Guria, to study their structural composition, semantics and etymology. The study of surnames with the root „ber“ is closely related to the past and present of Guria. Therefore, the work analyzes the meaning of the word „ber“ in Georgian dictionaries, dialectal and ethnographic materials and historical documents chronologically in relation to the present.

„Beri“ is a polysemantic word and denotes: 1. an elderly person; 2. a nun; 3. a son; 4. an infant; 5. a child consecrated to an icon.

Several models of surnames with a ber-component have been identified in Guruli: 1. Simple-rooted (ber + dze) surnames: Beridze, Berishvili. The surnames suggest a personal name: beri

2. Surnames formed from names with a simple stem -el declension-producing affix: Berseladze, Bersenadze. Surnames suggest human names: Ber-s-el-a → Ber-s-en-a. El → en alternation. S- is a sign of dative inflection.

3. Compound-stemmed surnames. The Ber - component is in second place: Gigiberidze (← Gogi + Beri + Dze), Gogaberashvili (← Goga + Bera + Chhilbi), Tavberidze (← Tav + Beri + Dze), Sulaberidze (Sula + Beri + Dze), Jamberidze (← Jan + Beri + Dze), Machaberidze (Macha + Beri + Dze)...

Surnames are related to human names: Gigi (Gagishvili, Gigashvili), Goga (Gogashvili, Gogiashvili), Tavi (Tavadze), Sula (Sulashvili), Jano (Janiashvili), Macha (Machaidze) or Matsa (Matsaberidze)....

4. In the composite surname, the letter „ber“ is represented by certain phonetic changes:

a) with the alternation „i←e“: Gvibiridze (←Gviberidze)... We can have the alternation „i ←e“ in the surnames: Kobiridze (←Ko+ Beridze). The surname of similar origin is Koberidze. It is possible that the surname of analogous origin is Koidze.

b) with the alternation „a←e“: Gumbaridze (←Gumbaridze)...

The surnames of the inhabitants of Guria are suggested by place names: Saberdzao (←sa-beridze-o. sowing); Beridzeouli (←beridze-eul-i. settlement); Saberdzao (←sa-beridze-o. sowing place); Berulava (hill); Gogiberiskari (hill); Sakoberidzeo (forest).

The masculine gender of one's own name, son, or child, expresses the semantics of the root ber attested in surnames. Such a tendency is a common Georgian linguistic phenomenon and is still observed in Georgian dialects today. The conclusions obtained as a result of the study of the issue are important for the diachronic analysis of Georgian lexicology, onomastics, and, in general, key issues related to surnames.

Keywords: Gurian dialect, proper names, formation of Georgian surnames.

შესავალი

გვარების წარმოშობის კონკრეტული პერიოდისა და ლოკალიზაციის გარკვევა პრობლემურია და დიდი სიფთხილით შესწავლას გულისხმობს. ბერ- ძირიანი გვარსახელების წარმოშობა და განვითარება დაკავშირებულია ქართველი ერის ისტორიასთან და ქართველი ხალხის ეთნოგრაფიულ ყოფა-ცხოვრებასთან. ამ ტიპის გვარების ცალკეული კუთხეების მიხედვით აღწერა, თითოეული მათგანის ისტორიისა და მიგრაციის დასადგენად საჭირო მასალების მოძიება აუცილებელია (კობერიძე 2024ა: 463).

გვარსახელების საქართველოს კუთხეების მიხედვით შესწავლას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს. მასში ჩაქსოვილი სიტყვა-გამოთქმები მნიშვნელოვან ინფორმაციას იძლევა როგორც ენათმეცნიერებისათვის, ისე საქართველოს ისტორიის, ეთნოგრაფიისა და არქეოლოგიისათვის.

ბერ- ძირიანი გვარების კვლევა მჭიდროდ უკავშირდება გურიის წარსულსა და თანამედროვეობას, ამიტომ მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია, ქრონოლოგიურად გავანალიზოთ ქართული ენის ლექსიკონებში, დიალექტურ-ეთნოგრაფიული მონაცემებში, ისტორიულ დოკუმენტებსა და სამეცნიერო ლიტერატურაში დადასტურებული მასალები (აბულაძე 1973; ერიაშვილი 1987; ორბელიანი 1991; მაისურაძე 1965; სიხარულაძე 1971; ცხადაია 2000; ძნელაძე 2005; კობერიძე 2024ა; კობერიძე 2024ბ...).

მეთოდები

საკითხის კვლევისას გამოყენებულია დაკვირვების, აღწერითი, ისტორიულ-შედარებითი, რაოდენობითი და კრიტიკული ანალიზის მეთოდები. გურულში დადასტურებული მასალები ჯერ დავყავით ცალკეულ ნაწილებად, აღვწერეთ, შემდეგ ერთმანეთს შევუდარეთ ქართული ენის ლექსიკონებში, დიალექტურ და ეთნოგრაფიულ მასალებში დადასტურებული ბერი ლექსიკური ერთეულის სემანტიკა. ქრონოლოგიურად შევისწავლეთ ისტორიულ დოკუმენტებში გურიაში დადასტურებული ბერ- კომპონენტის გვარები, თანამედროვეობასთან კავშირში გავანალიზეთ მათი გავრცელების არეალი და სამეცნიერო ლიტერატურის კრიტიკული ანალიზის საფუძველზე გამოვიტანეთ შესაბამისი დასკვნები.

მსჯელობა

ქართული ენის ლექსიკონებში ბერი რამდენიმე მნიშვნელობით დასტურდება:

ბერი - მოხუცებული, მონაზონი: ბერობა, დაბერება, დედაბერი, დედაბერებრი, სიბერე, უბერესი. ბერვა „შებერვა“, ჩაბერვა: დაბერვა, მიბერვა, შებერვა, ბერვა... (აბულაძე, 1973: 131, 139). ბერი - ხანში შესული - ხანმრავალი კაცი. ბებერი, ბერობა, დაბერა, დედაბერი, კაცი, ჭევის-ბერი (ორბელიანი 1991: 102).

ბერ-ი (ბერისა): 1. ბებერი, მოხუცებული, დიდი ხნის (ადამიანი)// საერთოდ, დიდი ხნისა, ბებერი (რამ); 2. საეკლესიო მშობის წევრი, რომელსაც მონასტერში ასკეტური ცხოვრების აღქმა აქვს დადებული// ბერად აღიკვეცება, ბერად აღკვეცილი (ქეგელ 2008: 996).

სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია ბერის თავდაპირველი მნიშვნელობა - „ჩვილი“ (Mapp 1935: 351-355; სურგულაძე 1989: 40, 41).

ივანე ჯავახიშვილის ბერს „გაჟიშვილის“ აღმნიშვნელ საერთო ქართველურ სიტყვად მიიჩნევს (ჯავახიშვილი 1937: 186).

ტერმინი ბერი ხატისათვის შეთქმული ბავშვის¹ აღმნიშვნელად დასტურდება ქართლური დიალექტის სალექსიკონო მასალებში. აქვე დასტურდება ლექსიკური ერთეული - ბერზვარა (ხატისათვის შეთქმულ საკლავი) (მესხიშვილი 2006: 75, 76).

¹ ხატისათვის შეთქმული იყო მხოლოდ ვაჟი.

აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ეთნოგრაფიულ მასალებში დასტურდება ტერმინები: დარბაზი ანუ საბერო (ხევისბერთა სამყოფელი) (ერიაშვილი 1987: 124); ბერად დაყენება // ბერად შედგომა (უფროსი ვაჟის) (ღუდუშაური 2011: 5); წლის ბერები (მიცვალებულის ნათესავების წვერისა და თმის დაყენება წლამდე) (ხახანაშვილი 1888: 2-3; კობერიძე 2023 : 257).

ბერე ჭანურში იმავე მნიშვნელობის სიტყვაა, რაც ქართულში ძე, შვილი და მეგრულში სქირი, სქუა (ყიფშიძე 1994: 645). ბერი დაერთოდა ნათესაობითი ბრუნვის ფორმას. იგი მეორადი სუფიქსაციის გარეშე შემონახულია გვარში „კაკუბერე“ (კაკუს ძე) (ცხადაია 2000 : 29).

ბერ- კომპოზიციის შემადგენელი ნაწილია: დედაბერი (←დედა+ბერ-ი) - ხანშიშესული ქალი; დედაბერებრი (←დედა+ბერ+ებრი) - დედაბერის მსგავსი; ბებერი (←ბერ-ბერი. კომპოზიტი მიღებულია ძირის გაორკეცვით, რ- ბერის ჩაგდებით) - ხანშიშესული, ასაკოვანი ადამიანი; შინაბერა (შინა+ბერ+ა) - გაუთხოვარი ქალი; ბერბიჭა (ბერ+ბიჭ+ა. -ა კნინობითობის მაწარმოებელი) - დაუქორწილებელი მამაკაცი; ბერიკაცი (←ბერი+კაცი) - მოხუცებული მამაკაცი. ბერიქალი (←ბერი+ქალი) - მოხუცებული ქალი; ხევისბერი (←ხევის+ბერი) - უფროსი მამაკაცი...

ბერ- ძირი დასტურდება გურიის ონომასტიკურ მასალებში: დედაბერაი - სამოვარი სოფელ ხიდმაღალაში; დედაბერა - მდინარე სოფელ მელექედურში. დედაბერას უწოდებენ გურიის ტყეებში გავრცელებულ სოკოს ერთ-ერთ სახეობას. ბერსლიანი - ფერდობი სოფელ ჯუნეწერში, ჩაის პლანტაცია სოფ. გულიანში; ბერსნალი (ბერსელნარი) - ჩაის პლანტაცია სოფელ ჯიხანჯირში; ბერსელა - ისლის მსგავსი ზალახია (ძნელაძე 2005: 19, 25).

ბერ- ძირი გამოვლინდა ი. სიხარულიძის მიერ გურიაში ჩაწერილ მასალებში (სიხარულიძე 1971: 74-153).

ბერსნალი (←ბერ-ს-ნარი. დისიმილაციით) (გორა)-ნატანები; ბერის სენაკი (გამოქცაბული) - შემოქმედში; ბერის კონახი (ვაკე)- ქეციმერა; ბერისწყალი (წყარო), ბერლელე-კოხნარში; ბერისწყალი (წყარო)-კვირიკეში.

გურიაში მოსახლე გვარსახელებს გვავარაუდებინებს ადგილის სახელწოდებები: საბერძაო (←სა-ბერიძე-ო. სათესი); ბერიძისოული (←ბერიძის-ეულ-ი. ნამოსახლარი) - ხიდისთავში; საბერიძაო (←სა-ბერიძე-ო. სათესი ადგილი) - ქვემო ერკეთში; ბერულავა (ღელე) - ზოტში; გოგბერისკარი (გორა) - კვირიკეში. შდრ. საბერძაო - უბანი სამეგრელოში, კორცხელში. ბერანძე ბერაძის ვარიანტად არის მიჩნეული (ცხადაია 2000: 59).

გურიაში ფიქსირებულ სა- პრეფიქსიან ტოპონიმთა შორის გვაქვს რამდენიმე ანთროპონიმფუძიანი ტოპონიმები, რომლებიც აღნიშნავენ არა დასახლებულ პუნქტს, არამედ მიწის მფლობელს. მაგ.: სოფელ ქვემო ერკეთში ბერიძის კუთვნილ ტყეს ეწოდება საბერიძეო, კობერიძის კუთვნილ ტყეს საკობერიძეო... (ძნელაძე 2005: 131). აღნიშნულ ტოპონიმებში მოკვეცილი ჩანს საზღვრული (ბერიძის ტყე, კობერიძის ტყე...).

ბევრი იმ სიტყვათაგანი, რომელიც გვარის შემადგენლობაში გვხვდება, ჯერ საკუთარ სახელად (ან მეტსახელად) ყოფილა გამოყენებული და შემდეგ ამ სახელთაგან წარმოქმნილა გვარი (ჭუმბურიძე 1987: 319).

ვახუშტი ბატონიშვილი გურიის თავადებთა შორის ასახელებს ბერიძეს. „ხოლო გურიას გურიელი, იგიცა თვით ჰფლობს და იტყვის ვარდანის ძეობასა, და სხუანი მის ქუეშენი არიან: თავდგირიძე და ამილახორი ჩავიდნენ სამცხიდან, შარვაშისძე მოვიდა აფხაზეთიდან, ბერიძე, კვერღელიძე, ბერეჟიანი, ნაკაშიძე და სხუანი, ეგრეთვე აზნაურნიცა“. ვახუშტი ამავე დროს იხსენებს ბერიძის ციხესაც: „ბახვის წყლის შესართავს ზევით არს ციხე ბერიძისა, სამხრითკენ მას ზევით ხეობა სურები, ვენახ-ხილიანი, მოსავლიანი“ (ბაგრატიონი 1973: 790, 838).

დიმიტრი ბაქრაძის ცნობით, გურიის ერისთავ-შარვაშიძეთა აზნაურებს - ბერიძეებს გააჩნდათ ერკეთის მოურავების სახელო. აცანის მონასტრის ტაძრის წარწერებში დასტურდება გურიის სამთავროს მესტუმრეთ-უზუცესი გიორგი ბერიძე (ბაქრაძე 1987: 99).

დიმიტრი ბაქრაძე, ვახუშტი ბაგრატიონის ცნობებზე დაყრდნობით, ახსენებს კახაბერ გურიელს, რომელიც 1483 წელს გარდაცვლილა. მის მიერ აღმოჩენილ ლიხაურის ღვთისმშობლის ხატის ზურგზე არსებულ წარწერაზე სხვა გვარებთან ერთად ფიქსირდება ქაქუთსა და გურიანთაში მცხოვრები ბერიძეები (ბაქრაძე 1987: 101).

XVII საუკუნის ცნობილ იტალიელ მისიონერს დონ კრისტოფორო დე კასტელს, რომელიც საქართველოში მოღვაწეობდა, მოხსენიებული ჰყავს გურიაში მცხოვრები ქალები - ელუკა ბერია და ვომინისა / ვომინიჯა² ბერიძე (კასტელი 1976: 23, 116, 117).

პირთა ანოტირებულ ლექსიკონში დასტურდება 26 ბერიძე და 2 ბერისძე. ბერიძეების ნაწილი ყმებად არიან დასახლებული (კლდიაშვილი... 1991: 524, 525).

ქართლში მცხოვრები ბერიძეები ირიცხებოდნენ ციციშვილებისა და საამილახვროს აზნაურებში (ახუაშვილი 1997: 48).

ბერიძეთა გვარი იხსენიება 1715 წლის „რუისის სამწყსოს დავთარში“ (თაყაიშვილი 1907: 127-207).

ბერიძეები ყველაზე მრავალრიცხოვანი გვარია საქართველოში. აჭარაში ბერიძეები ცხოვრობენ ხულოს, შუახევის, ქედის, ხელვაჩაურისა და ქობულეთის მუნიციპალიტეტებში.

ა. სილაგაძისა და ა. თოთაძის მონოგრაფიაში „ქართული გვარსახელები“ რეგიონების მიხედვით ყველაზე მრავალრიცხოვან გვართა შორის დასახლებულია გვარსახელი ბერიძე: ბერიძე - 14192; გურია - 1682; თბილისი - 2593; სამცხე-ჯავახეთი - 2838 (სილაგაძე... 1996: 251, 268). ბერიძეები ამჟამად ცხოვრობენ ლანჩხუთისა და ოზურგეთის მუნიციპალიტეტებში.

² ვომინიჯა დე კასტელის განმარტებით ნიშნავს „სადამოს დაბადებულს“.

გურიაში მოსახლე ბერ- ძირიანი გვარებია:

ბერიშვილი - აკეთი, ბაღდათი, ბოხვაური, ბუკისციხე, დაბალციხე, ერკეთი, მელექედური, ოზურგეთი, საჭამიასერი, სურები, ფარცხმა, შუასერები, შუა ფარცხმა, ჩაისუბანი, ჩოხატაური, ჭანიეთი, ჯურუყვეთი.

ბერსელაძე – ბასილეთი, ზოტი, ქვენობანი, ჩოხატაური.

ბერსენაძე – ვაკიჯვარი, ზოტი, ლიხაური, მაკვანეთი, ოზურგეთი, საჭამიასერი, ფარცხმა, ჭანიეთი, ხიდისთავი.

გვიბირაძე – აცანა, ლანჩხუთი, ოზურგეთი.

გიგბერიძე – ოზურგეთი, შემოქმედი. 1616-1621 წლებში შედგენილ „საცაიშლოგამოსავლისდავთარში“ დასახელებულია ოცზე მეტი საეკლესიო გლეხი, გვარად გეგბერია, ისინი მოსახლეობენ ცაიშსა და მის ახლომახლო სოფლებში (ძეგლები 1994: 439-440). ამავე საბუთში დამოწმებული გვარი ქუდუბერია (იქვე: 448).

გოგაბერაშვილი – ცხემლისხიდი.

გუბელიძე – ბახვი, გუთური, ოზურგეთი, სუფსა, საჭამიასერი, ჩოხატაური.

გუმბარიძე – ბაღდათი, გურიანთა, ნატანები, სუფსა, შრომა, ჩოჩხათი, ჯუმათი.

თავბერიძე – თავბერიძე, გორაბერეჟო, გუთური, გურიანთა, დვაბზუ, ერკეთი, ვაკიჯვარი, ლაითური, ლანჩხუთი, მაკვანეთი, მელექედური, მერია, მთისპირი, ნაბედლაღი, ნარუჯა, ნატანები, ოზურგეთი, სუფსა, ურეკი, ფარცხმა, ქვენობანი, ღრმაღელე, ჩაისუბანი, ჩოხატაური, ძიმითი, ხვარბეთი, ხიდისთავი, ჯურუყვეთი.

კობიძე – ბოხვაური, განახლება, გოგოლესუბანი, გორაბერეჟო, გუთური, დაბლაღიხე, ერკეთი, ზომლეთი, ოზურგეთი, ქვენობანი.

კობიძე-კონჭკათი, ლიხაური, ოზურგეთი, სუფსა, ჭანიეთი, ჭყონაგორი.

მაჩაბერიძე – ოზურგეთი.

სულაბერიძე – ლანჩხუთი, ლესა, ნატანები, ოზურგეთი, სუფსა, ჩიბათი, ჩოჩხათი, ძიმითი.

ჯამბერიძე – გორაბერეჟო, დაბლაღიხე, დვაბზუ, ლიხაური, ღრმაღელე, ჩაისუბანი, ხიდისთავი.

გურულში ბერ- კომპონენტიანი გვარების რამდენიმე მოდელი გამოვლინდა:

1. მარტივფუძიანი (ბერ+ძე) გვარები: ბერიძე, ბერიშვილი. გვარები გვავარაუდებინებს პირსახელს: ბერი.

2. მარტივფუძიანი, -ელ კნინობითის მაწარმოებელი აფიქსით სახელებისაგან წარმოქმნილი გვარები: ბერსელაძე, ბერსენაძე. გვარები გვავარაუდებინებს პირსახელს ბერ-ს-ელ-ა → ბერ-ს-ენ-ა. ელ → ენ მონაცვლეობა. -ს მიცემითი ბრუნვის ნიშანი.

3. რთულფუძიან გვარები. ბერ- კომპონენტი მეორე ადგილზეა: გიგბერიძე (← გოგი+ბერი+ ძე), გოგაბერაშვილი (← გოგა+ბერა+შვილი),

თავბერიძე (← თავ+ბერი+ძე), სულაბერიძე (სულა+ბერი+ძე), ჯამბერიძე (← ჯან+ბერი+ძე), მაჩაბერიძე (მაჩა+ბერი+ძე)...

გვარები გვავარაუდებინებს პირსახელებს: გიგი (გაგიშვილი, გიგაშვილი), გოგა (გოგაშვილი, გოგიაშვილი), სულა (სულაშვილი), თავი (თავაძე), ჯანო (ჯანიაშვილი), მაჩა (მაჩაძე) ან მაგა (მაცაბერიძე)....

ი. მაისურაძის მოსაზრებით, რთულფუძიან გვარებში ბერ- ძირის გამოყენება უფრო ადრე უნდა მომხდარიყო, ვიდრე ის საკუთარ სახელად გადაიქცეოდა, რაც იმას ნიშნავს, რომ გოგიბერი, კახაბერი და მისთ. საკუთარ სახელთა წყვილულებს კი არ უნდა წარმოადგენდნენ (გოგი და ბერი, მიქა და ბერი), არამედ აქ მხოლოდ პირველი ნაწილი უნდა ყოფილიყო მამაკაცის სახელი (მიქა, გოგი), ხოლო ბერ-ი ზოგადი მნიშვნელობით უნდა ყოფილიყო გამოყენებული როგორც პოსტპოზიციური ატრიბუტული მსაზღვრელი, მამრობითი სქესის აღმნიშვნელი სიტყვა (ვაჟი, ბიჭი, ყრმა) (მაისურაძე 1965: 237, 241)

4. კომპოზიტურ გვარსახელში ბერ-ი წარმოდგენილია გარკვეული ფონეტიკური ცვლილებით:

ა) ი←ე მონაცვლეობა: გვიბირიძე (←გვიბერიძე)... ი←ე მონაცვლეობა შეიძლება გვექნოდეს გვარებში: კობირიძე (←კო+ბერიძე). მსგავსი წარმოშობის გვარია კობერიძე. შესაძლებელია, ანალოგიური წარმოშობის გვარია კოიძე.

კობერიძე გვარის მაწარმოებლად ზ. ჭუმბურიძეს სიტყვა ბერი მიაჩნია, ისევე როგორც ძე და შვილი (ბერე ჭანურად „შვილს“, „ვაჟს“ ნიშნავს) (ჭუმბურიძე 1987: 345). კობერი როგორც ტაძარი, მოიხსენიება 1292 წელს, რომელიც შეუკეთებია გიორგი ბერს. „კობერი და ამაჟჳი მაშინ ქართველთ სოფელი იყო, აწ გასომხებულნი“ (ჟორდანიას 1897: 168). „გურჯისტანის ვილაიეთის დიდ დავთარში“ სოფელ ზემო მარელის (უდე) გადასახადის გადამხდელ კომლთა ჩამონათვალში დასტურდება კომლები: აბრამ კობერისძე, როსტევან კობერისძე (ჯიქია 1941: 62). გვარსახელი გამოვლენილია 1715 წლის „რუისის სამწყსოს დავთარში“ (ფრონის ხეობა): კობერიძე მამუკა (წორბისი), კობერიძე პაატა (ხრტანა) (თაყაიშვილი 1907, 146). ი. ახუაშვილის მოსაზრებით, გვარი იქნებოდა კობირეკოიძე, ისევე როგორც გიორგბერე (გიორგიშვილი ბერე - „გიორგის ძე“, შდრ. გიორგაძე, გიორგისძე); ასევე გოგიბერე (გოგიძე, გოგიშვილი)... (ახუაშვილი 2005: 466).

გასათვალისწინებელია მეცნიერთა მოსაზრებები კობერიძე გვარის მაწარმოებლად ბერი კომპონენტის გამოყოფის შესახებ. ვფიქრობთ, კო პირსახელზე უნდა მიგვანიშნებდეს (შესაძლებელია ჩაგდებული იყოს ფონეტიკური პროცესის შედეგად რომელიმე ბგერა), ხოლო ბერი ძეს, გვარიშვილობას აღნიშნავდეს (კობერიძე 2024ბ: 70). საგულისშობა მოსაზრებაც, კობერიძეების სოფელ კობერადან (სამხრეთ საქართველო) წარმოშობის შესახებ. თუმცა საინტერესოა ზემო აჭარაში დადასტურებული ლექსიკური ერთეულიც კობერა (ნაქუჩი). აქაც ბერა სიმინდის ტაროს ნაწილს გამოხატავს (კობერიძე 2011: 85).

ბ) ა←ე მონაცვლეობით: გუმზარიძე (←გუმბერიძე)...

გურიაში მოსახლე გვარსახელებს გვავარაუდებინებს ზემოთ განხილული ადგილის სახელწოდებები: საბერძნო (←სა-ბერიძე-ო. სათესი); ბერიძისოული (←ბერიძის-ეულ-ი. ნამოსახლარი) საბერიძნო (←სა-ბერიძე-ო. სათესი ადგილი); ბერულავა (ღელე); გოგიბერისკარი (გორა); საკობერიძეო (ტყე)....

დასკვნა

საანალიზო მასალებზე დაკვირვებამ გვიჩვენა, რომ გურულში დადასტურებული ბერ- ძირიანი გვარსახელები ფუნქციური და სტრუქტურული თვალსაზრისით საერთო ქართველური მოვლენაა. საყურადღებოა გვარსახელთა საერთო ანთროპონიმურ ფუძეებზე დაყრდნობილი გვარების ვარიანტები: გიგიბერიძე – გიგაშვილი, გაგაშვილი; გოგაბერაშვილი – გოგაშვილი, გოგიაშვილი; სულაბერიძე – სულაშვილი, ჯამბერიძე – ჯანიაშვილი; თავბერიძე – თავაძე, მაჩაბერიძე – მაჩაძე, კობიძე – კოიძე..

გურულში გვარებს გარკვეული ფონეტიკური ცვლილება განუცდიათ: ბერსელაძე – ბერსენაძე, გვიბერიძე – გვიბირიძე, კობერიძე – კობირიძე, გუმბერიძე – გუმბერიძე....

გურიაში ფიქსირებულია რამდენიმე ანთროპონიმული სა-პრეფიქსიანი ტოპონიმი, რომელიც აღნიშნავს არა დასახლებულ პუნქტს, არამედ მიწის მფლობელს: საბერიძეო (ტყე), საკობერიძეო (ტყე)... აღნიშნულ ადგილის სახელწოდებებში მოკვეცილი ჩანს საზღვრული (ბერიძის ტყე, კობერიძის ტყე...). ამგვარი ტენდენცია ქართული ენის დიალექტებისათვის დამახასიათებელი საერთო მოვლენაა.

დასახლებულ გვარსახელებში ბერ- ძირის სემანტიკა საკუთარი სახელის მამრობით სქესს, ძეს, შვილს გვიჩვენებს.

საქართველოს კუთხეების მიხედვით ბერ- ძირიანი გვარსახელების ლოკალიზაციის დაზუსტება ურთულესი პროცესია და ისტორიულ-ეთნოგრაფიული და ენათმეცნიერული მონაცემების ღრმად შესწავლასა და თანამედროვეობასთან მიმართებით ახლებურად გააზრებას მოითხოვს.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები

აბულაძე 1973 – ი. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი (მასალები). თბილისი, 1973.

ახუაშვილი 2005 – ი. ახუაშვილი, ქართული გვარ-სახელები, მასალები ქართული გვარების ისტორიისათვის. II, თბილისი, 2005.

ბაგრატიონი 1973 – ვ.ბაგრატიონი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ტ. IV. თბილისი, 1973.

ბაქრაძე 1987 – დ. ბაქრაძე, არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში. ბათუმი, 1987.

- ერიაშვილი 1987 – ჯ. ერიაშვილი, ბერის ინსტიტუტის საკითხისათვის საქართველოში: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა მაცნე. ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოლოგიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია, 1. თბილისი, 1987.
- თაყაიშვილი 1907 – ე. თაყაიშვილი, არხეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნანი. წიგნი პირველი, ტფილისი, 1907.
- კასტელი 1976 – კ. კასტელი, ცნობები და აღბოძი საქართველოს შესახებ. თბილისი, 1976.
- კლდიაშვილი... 1991 – პირთა ანოტირებული ლექსიკონი. XI-XVII სს. ქართული ისტორიული საბუთების მიხედვით. გამოსაცემად მოამზადეს: დ. კლდიაშვილმა, მ. სურგულაძემ, ე. ცაგარეიშვილმა, გ. ჯანდიერმა. თბილისი, 1991.
- კობერიძე 2011 – მ. კობერიძე, ზემოაჭარულის დარგობრივი ლექსიკა. თბილისი, 2011.
- კობერიძე 2023 – მ. კობერიძე, „ბერად დაყენების“ რიტუალი აღმოსავლეთ საქართველოში: ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოგრაფია, X. გორი, 2023.
- კობერიძე 2024 ა – მ. კობერიძე, ბერ- ძირიანი გვარები აჭარაში: აღმოსავლეთმცოდნეობის მაცნე, ტ. 7, №II. ბათუმი, 2024.
- კობერიძე 2024ბ – მ. კობერიძე, ბერ- ძირიანი ლექსიკის მოდელი ქართულში: Scientia, №5. თბილისი, 2024.
- მაისურაძე 1965 – ი. მაისურაძე, ბერ- ძირი ქართულ სახელ-გვარებში: მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია. 1.22.1965.
- მესხიშვილი 2006 – მ. მესხიშვილი, ქართლური ლექსიკონი (მასალები). თბილისი, 2006.
- ორბელიანი 1991 – ს.-ს. ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, I. თბილისი, 1991.
- ჟორდანია 1897 – თ. ჟორდანია, ქრონიკები საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა. II. ტფილისი, 1897.
- სილაგაძე... 1996 – ა. სილაგაძე, ა. თოთაძე, გვარ-სახელები. თბილისი, 1996.
- სიხარულიძე 1971 – ი. სიხარულიძე, მასალები გურიის ისტორიული გეოგრაფიისათვის: გეოგრაფიული კრებული, VI. თბილისი, 1971.
- სურგულაძე 1989 – ი. სურგულაძე, ერთი საქორწილო წესისის მითოსური და სოციალური ბუნებისათვის: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე. ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოლოგიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია, 1. თბილისი, 1989.
- ძეგლები 1994 – ქართული სამართლის ძეგლები. საეკლესიო საკანონ-მდებლო ძეგლები (XI-XIX სს.). ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებელი დაურთო პროფ. ი. დონდუამ. თბილისი, 1994.
- ქეგლ 2008 – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, I. რედაქტორი პროფ. ა. არაბული. თბილისი, 2008.
- ღუდუშაური 2011 – ი. ღუდუშაური, მოხეურ სიტყვათა ლექსიკონი. თბილისი, 2011.

ყიფშიძე 1994 – ი. ყიფშიძე, რჩეული თხზულებანი. თბილისი 1994.

ცხადაია 2000 – პ. ცხადაია, გვარები და გვართა დასახლებანი სამეგრელოში. თბილისი, 2000.

ძნელაძე 2005 – რ. ძნელაძე, გურული დიალექტის ტოპონიმიკური ლექსიკა. თბილისი, 2005.

ჭუმბურიძე 1987 – ზ. ჭუმბურიძე, დედაენა ქართული. თბილისი, 1987.

ხახანაშვილი 1888 – ა. ხახანაშვილი, მგზავრის დღიურიდან: გაზეთი „ივერია“, №181, 18 აგვისტო, ტფილისი, 1888.

ჯავახიშვილი 1937 – ი. ჯავახიშვილი, ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა: ქართველი ერის ისტორია. თბილისი, 1937.

ჯიქია 1941 – გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი. თურქული ტექსტი გამოსცა, თარგმანი, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო სერგი ჯიქიამ. თბილისი, 1941.

Март 1935 – Н. Март, Избранные работы, I. Ленинград, 1935.

ელექტრონული რესურსები:

გვარები გურიაში: http://www.geogen.ge/ge/surnames_families/surnames_guria/
(დამოწმება: 06.02.2025).